

Kuva: FA Sápmi

Liikunta ja urheilu saamelaiskulttuurissa

Saamelaiset ovat Euroopan unionin ainoa alkuperäiskansa. Liikunnan asema saamelaiskulttuurissa on vähintäänkin kaksitasoinen. Se on keino pitää yllä omaa kulttuuriperintöä, mutta samalla saamelaiset osallistuvat valtavirtalajeihin kiinteänä osana kansallista liikuntakulttuuria.

SUOMESSA SAAMENMAA KATTAA Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Lapin paliskunnan alueen Sodankylän kunnassa. Naapurimaissa Saamenmaa ulottuu Norjan ja Ruotsin alueelle sekä Venäjältä Kuolan niemimaalle. Saamelaisia on Suomessa noin 10 000 ja heistä 65 prosenttia asuu Saamenmaan ulkopuolella. Noin 50 prosenttia asuu kuitenkin Lapin maakunnassa. Saamelaisten kokonaismääräksi on arvioitu 75 000–100 000. Eniten saamelaisia asuu Norjassa. (Saamelaiskäräjät 2021.)

Saamelaisten asema on vahvistettu Suomen perustuslaissa (17§). Heillä on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään sekä kulttuuriaan niihin kuuluvine perinteisine elinkeinoineen, joita ovat poronhoito, kalastus, metsästys, luonnontuotteiden keräily, pienimuotoinen maatalous sekä käsityöt. Perinteiset elinkeinot ja niiden harjoittaminen pitävät yllä kieltä, kulttuuriympä-

ristöä ja näiden myötä kansaa. Saamelaiskulttuurille on myös ominaista vahva suhde luontoon.

Saamelaisilla on ollut vuodesta 1996 lähtien kotiseutualueen kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto, joka nojautuu perustuslakiin. Itsehallintoon kuuluvia tehtäviä hoitaa Saamelaiskäräjät, johon saamelaiset valitsevat edustajat vaaleilla. Suomessa voimassa oleva virallinen saamelaisen määritelmä on kirjattu lakiin saamelaiskäräjistä (17.7.1995/974). Lain 3 §:n määritelmä painottaa yhteyttä saamen kieleen ja lisäksi samaistumista saamelaisuuteen.

Liikunta saamelaiskulttuurissa

Saamelaiskulttuurille on leimallista käsitöiden lisäksi musiikki ja tanssi. Näkyvimmin tämä tulee esille kansallisvaatteiden eli saamenpukujen myötä sekä joikuperinteessä. Valtavirtaväestölle pimentoon ovat jääneet

saamelaiskulttuuriin oleellisesti kuuluvat suopunginheitto- ja poroajokilpailut, jotka samalla sekä ylläpitävät kulttuurisia käytänteitä että näyttäytyvät kilpailuina ja liikuntatapahtumina.

Saamelaisilla on ollut yhteinen saamelaisurheiluorganisaatio, joka on jakaantunut alueellisiin jaoksiin. Koska Suomessa on vain yksi Inarissa toimiva saamelaisten urheiluseura, on Suomessa saamelaisurheilun organisoituminen huomattavasti heikompaa kuin Norjassa ja Ruotsissa (Skille, Lehtonen & Fahlén 2021). Saamelaisten perinteisiä liikuntamuotoja toteutetaan osana kulttuuritapahtumia. Arkipäivän liikuntalajeiksi ovat nousseet Saamenmaalla yhä useammin suomalaiset valtavirtalajit.

Valtavirtalajeista esimerkiksi salibandy tai jalkapallo ovat saamelaisille keino olla yhteydessä toisiinsa Saamenmaan alueella. Suomen saamelaisnuoret ry (SSN) järjestää vuosittain salibandyn saamenmestaruuskisat. Peleihin osallistutaan naisten ja miesten joukkuein ja kilpailuisännöityä hoitavat vuorotellen Norja, Ruotsi ja Suomi. Suomessa asuvia saamelaisia on osallistunut myös valtiottomien kansojen epävirallisiin jalkapallon MM-kisoihin norjalaisen urheiluseura FA Sápmin joukkueessa. Turnaukseen osallistuvat joukkueet edustavat erilaisia itsehallintoalueita tai vähemmistökansoja. (Lapin Liikunta 2020a)

Merkittävin kansainvälinen tapahtuma saamelaisille on alkuperäiskansojen yhteinen Arctic Winter Games -kilpailutapahtuma (AWG). Saamenmaalta lähetetään kisoihin yksi yhteinen joukkue, johon kuuluu urheilijoita Norjasta, Suomesta, Ruotsista ja Venäjältä. Kisoissa on alkuperäiskansojen omia lajikokonaisuuksia sekä tunnetumpia talvi- ja kesälajeja yhteensä 21 eri lajivaihtoehdon verran.

Saamelaiset ja liikuntapolitiikka

Strategisesti ja poliittisesti saamelaisten liikunta ei ole sisältynyt yksittäisenä kohteena suomalaiseen liikuntapolitiikan tavoitteistoon. Sen sijaan se on ollut mukana välillisesti valtakunnallisten liikuntajärjestöjen avustamisen myötä Barents Urheilu ry:n yleisavustuksessa. Barentsin alue on kuitenkin Saamenmaata huomattavasti laajempi. Se ulottuu etelässä Kainuuseen ja Pohjois-Pohjanmaahan sekä vastaavasti pohjoisessa yltäen Pohjois-Ruotsiin, -Norjaan ja Luoteis-Venäjälle. Barentsin alue otettiin käsitteellisesti käyttöön poliittisista syistä kansainvälisen yhteistyön vakiinnuttamiseksi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen vuonna 1993.

Käytännössä Saamenmaa jää siis Barentsin alueen sisään. Barents Urheilu ry:n toiminnassa on myös tapahtumassa muutoksia. Barentsin alueen urheilun koordinoiti tapahtuu jatkossa osana Lapin Liikunta ry:n toimintaa. Uudelleenorganisoinnilla halutaan ylläpitää ja vahvistaa Barentsin alueen urheilutoimintaa (Lapin Liikunta 2020b).

Saamelaisten omilla linjauksissa liikunta on noussut viime aikoina esille erityisesti lasten ja nuorten osallistumiskysymyksenä sekä mahdollisuutena ylläpitää saamelaiskulttuurin perinteitä. Agenda vahvistettiin Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston Nuorisopoliittisessa toiminta- ja kehittämissuunnitelmassa. (Saamelaiskäräjät 2020a;b).

Saamenmaalta lähetetään Arctic Winter Games -tapahtumaan yhteinen joukkue, johon kuuluu urheilijoita Norjasta, Suomesta, Ruotsista ja Venäjältä.

Saamelaiset suomalaisessa ja pohjoismaisessa liikuntatutkimuksessa

Saamelaisten liikunta ja urheilu on ollut toistaiseksi katvealueella suomalaisessa liikuntatutkimuksessa. Näkymä on varsin erilainen, kun katsomme Norjaan ja Ruotsiin. Vahvimmin naapurimaiden tutkimuskäsitteet ovat painottaneet organisaatio- ja rakennetutkimuksia, mutta myös poliittiset kysymykset ovat olleet esillä. Skille kollegooneen on (2012; 2021) on tarkastellut saamelaisurheilua kansallista liikuntahallintoa ja -politiikkaa horjuttavana kysymyksenä. Fahlén ja Skille (2016) ovat tutkineet saamelaisten oman hallinnon ja organisoitumisen merkitystä suhteessa politiikkatoimien etenemiseen ja Lidström (2019) saamelaisten yhteisen urheiluorganisaation vaiheita vuosina 1970–1990.

Myös identiteettiin ja yhteisöllisyyteen liittyviä teemoja on tutkittu. Kohteena ovat olleet esimerkiksi alkuperäiskansojen kisojen (Arctic Winter Games) merkitys kulttuurin, kuulumisen tunteen ja erontekojen näkökulmista katsottuna ja valtaväestöön suhteutettuna (Pedersen 2011) sekä saamelaisurheiluseurat paikallisen identiteetin ja yhteisöllisyyden vahvistajina (Skille & Fahlén 2019). Lisäksi Skogvang (2020) on tarkastellut urheilu- ja ulkoilmatapahtumia osana saamelaisten kulttuurifestivaaleja ja Skille (2014) perinteisten saamelaislajien merkitystä etnisen identifikaation perustana.

Monissa edellä mainituissa tutkimuksissa konteksti on rakentunut Norjan saamelaisten ja norjalaisen liikuntajärjestelmän ympärille tai vastaavasti vertailunäkökulmaksi suhteessa Ruotsiin. Tutkimusta on kaivattu Suomesta. Tämän tekstin pohjana olevan artikkelin kohteena ovat saamelaisten yhteisen urheiluorganisaation rakenteelliset muutokset Saamenmaan alueella (Skille, Lehtonen & Fahlén 2021). Työ aiheen parissa jatkuu, ja tarkastelun kohteeksi on siirtynyt saamelaisurheilun poliittinen ja hallinnollinen legitimaatio Suomen kontekstissa.

Akateemisen tutkimuksen lisäksi Likes-tutkimuskeskus on osallistunut saamelaisalueen liikuntaa ja liikunnan harrastamista käsitelleeseen selvitystyöhön (Lapin Liikunta 2020a), joka toteutettiin yhteistyössä Saamelaiskäräjien, opetus- ja kulttuuriministeriön, Lapin aluehallintoviraston ja Lapin Liikunnan kanssa. Selvityksessä liikuntakulttuuria tarkasteltiin erityisesti lasten ja nuorten näkökulmasta. Lisää lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyviä teemoja on esillä tulevaisuudessa myös Nuorisotutkimusverkoston vuoden 2022 lasten ja nuorten vapaa-

aikatutkimuksen tiedonkeruussa, jonka yhteydessä tehdään kysely saamelaislapsille ja -nuorille.

Miten ”maattomuus” vaikuttaa liikuntakulttuuriin?

Saamenmaata ajatellaan harvoin arkikeskustelussa ”maana” tai alueena, jolla on rajat ja jossa asuvien ihmisten mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa ja urheilua säädelään eri tavoin poliittisesti ja hallinnollisesti. Toisin sanoen: kansa, jolla ei ole ”valtiota” kohtaa liikunnan ja urheilun kontekstissa ennen pitkää tunnustetun valtion hallinnolliset ja poliittiset käytänteet. Eri valtioiden toimintatavoilla voi olla merkittäviä vaikutuksia esimerkiksi mahdollisuuksiin harjoittaa omaan kulttuuriseen omaleimaisuuteen kuuluvia vapaa-ajan viettotapoja.

Lisäksi valtavirtapolitiikalla voidaan myös edistää tai hidastaa osallistumista valtaväestön määrittelemiin harrastuksiin tai poliittikkatoimiin. Saamelaiden liikunnan kontekstissa konkreettisenä esimerkkinä voi pitää liikunnan valtionavustusehtoja, jonka perusteena Saamelaisalueen koulutuskeskus (SAKK) ei ole valtion ylläpitämänä opilaitoksena kelvollinen saamaan kansalliseen Liikkuva opiskelu -ohjelmaan liittyvää valtionavustusta. Päätös perustuu valtionavustuskriteereihin, joiden mukaan avustusta voidaan myöntää kunnille, kuntayhtymille ja yksityisille koulutuksen järjestäjille lukioihin ja toisen asteen ammatilliseen koulutukseen kohdistuvaan toimintaan (OKM 2021). Vaikka päätös on selkeä ja kriteeriperustainen, lopputulos sulkee koulutuskeskuksessa opiskelevat ulos kansallisesta liikunnan edistämistoimenpiteestä.

Yhtä lailla voi pohtia, näyttäytykö liikunta ja urheilu saamelaiskulttuurissa alkuperäiskansan kulttuuriperintöä ylläpitäen vai muovautuuko saamelaiskulttuuri valtavirran liikuntakulttuurin käytänteisiin. Voimme myös kysyä, mikä on elinkeino tai harrastus? Tai milloin liikunnasta tulee kulttuuria? Esimerkiksi kalastus on yksi saamelaiskulttuuria ylläpitävistä perinteisistä elinkeinoista, joka samalla sitoo yhteen saamelaisille tärkeitä elementit luonnon ja kulttuurin. Kansallisen liikuntapolitiikan näkökulmasta kalastus voi olla kuitenkin yksi monista suosittelavista tavoista viettää aktiivista arkea. Yhtä lailla suosiossa ovat luontoliikuntahankkeet ja marjanpoiminta on jo pitkään nähty arjen hyötyliikuntana.

Saamelaiskulttuuriin liittyvät liikuntaan ja urheiluun kiinnittyvät tavat, rakenteet ja sisällöt ovat siis keino ymmärtää lisää kansallisesta liikuntakulttuurista ja myös liikuntapolitiikasta sekä toiminnan tasolla että käsitteellisesti. Toisin sanoen, meille tarjoutuu mahdollisuus halutessamme katsoa itseämme toisin, nähdä uutta ja suhteuttaa uusia liikuntapolitiittisia toimia jo tehtyihin – kenties jopa tehdä jotain eri tavoin tulevaisuudessa.

KATI LEHTONEN, LitT

erikoistutkija

Likes, Strateginen tietotuotanto
kati.lehtonen@likes.fi

KAAARLO LAINE, YTT

tutkimusjohtaja

Likes, Strateginen tietotuotanto
kaarlo.laine@likes.fi

LÄHTEET

Fahlén, J. & Skille, E.Å. 2016. State sport policy for indigenous sport: inclusive ambitions and exclusive coalitions. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 9 (1), 173–187.

Laki saamelaiskäräjistä. 17.7.1995/974. Saatavilla: Laki saamelaiskäräjistä 974/1995 - Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX® Luettu 26.4.2021

Lapin Liikunta. 2020a. Saamelaisalueen liikunta ja liikunnan harrastaminen. Selvitystyö. Lapin Liikunta, Lapin AVI, Saamelaiskäräjät, opetus- ja kulttuuriministeriö & Likes.

Lapin Liikunta. 2020b. Barents Urheilun selvitys- ja kehitystyö. Selvitys. Lapin Liikunta, Barentsin Urheilu & opetus- ja kulttuuriministeriö.

Lidström, Isak. 2019. The Development of Sámi Sport, 1970–1990: A Concern for Sweden or for Sápmi? *The International Journal of the History of Sport*, 36 (11), 1013–1034.

OKM 2021. Liikkuva opiskelu -jatkokohanneiden avustukset lukio- ja ammatillisen koulutuksen järjestäjille lukuvoodelle 2021–2022. Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivut. Saatavilla: <https://minedu.fi/-/liikkuva-opiskelu-avustukset-lukio-ja-ammattillisen-koulutuksen-jarjestajille> Luettu 28.4.2021.

Pedersen, H.C. 2011. Sport, Ethno-politics and Sámi Identity in Northern Norway. The organizing of the Sámi Sports Movement. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 2, 45–73.

Saamelaiskäräjät 2021. Saamelaiskäräjien verkkosivut. Saatavilla: <https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/> Luettu 28.4.2021.

Saamelaiskäräjät. 2020a. Saamelaiden kulttuuripoliittinen toimintaja kehittämissuunnitelma. Saamelaiskäräjät 18.12.2020.

Saamelaiskäräjät. 2020b. Nuorisopolitiittinen toimintaja kehittämissuunnitelma 2020–2023. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto. Saamelaiskäräjät 18.12.2020.

Skille, E.Å. 2012. Ethno-politics and state sport policy. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 3, 143–165.

Skille, E.Å. 2014. Lassoing and Reindeer Racing Versus ‘Universal’ Sports: Various Routes to Sámi Identity Through Sports. Teoksessa C. Hallinan & J. Budd *Native Games: Indigenous Peoples and Sports in the Post-Colonial World*, Vol 7, 21–41.

Skille, E.Å. & Fahlén, J. 2019. The role of sport organizations for local and national community – the case of Sámi sport organizations. *European Sport Management Quarterly*, DOI: 10.1080/16184742.2019.1610784

Skille, E.Å., Lehtonen, K. & Fahlén, J. 2021. The politics of organizing indigenous sport – cross-border and cross-sectoral complexity. *European Sport Management Quarterly*, DOI: 10.1080/16184742.2021.1892161.

Skille, E.Å., Fahlén, J., Stenling, C. & Strittmatter, A-M. 2021. (Lack of) government policy for indigenous (Sámi) sport: A chain of legitimating and de-legitimizing acts. *International Review for the Sociology of Sport*. DOI: 10.1177/1012690220988650

Skogvang, B.O. 2020. Sámi sports and outdoor life at the indigenous Riddu Riddu festival. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*. DOI: 10.1080/14729679.2020.1838934

Suomen perustuslaki. 11.6.1999/731. Luettavissa: Suomen perustuslaki 731/1999 - Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX®, Luettu 26.4.2021.